

Гордана Милешић

UDC: 069(497.11 Smederevo): 645.45

КОЛЕКЦИЈА САНДУКА ЕТНОЛОШКОГ ОДЕЉЕЊА МУЗЕЈА У СМЕДЕРЕВУ

Сандук спада у ред најстаријих делова покућства код многих европских и ваневропских народа. Основ за овакав став, присутан у стручној литератури, даје материјал са разних локалитета из разних епоха.¹

У средњем веку сандук је био главни део кућног мобилијара у европским домовима. На њему се седело и спавало, у њега се складишила роба, а приликом путовања служио је као путни ковчег. Његово значење у тој функцији задржало се у многим европским земљама све до краја 18. века.²

Током дуге историје постојања и опстајања овог предмета покућства мењале су се и преплитале технике његове израде и орнаментисања, као и материјал од којег је израђиван.

У различитим историјским епохама његов изглед био је подвргнут утицају различитих стилова и техничким достигнућима тога времена, у обради дрвета.

Континуитет егзистирања овог предмета на српском етничком простору можемо да пратимо тек од средњег века. Из писаних извора 13. века познати су сандуци–шкриње које се наводе у попису оставе Десе, сина краља Владислава из 1282. године.³ Најприближније податке о реалном предмету пружају средњовековне фреске манастира Србије, Црне Горе и Македоније, јер њихово често приказивање, и то у готово истом основном облику квадрата са кратким ногама, према мишљењу В. Хан,⁴ није плод сликарске фантазије, већ има своју стварну основу у ондашњем животу. Према наведеним ликовним изворима закључује се да је сандук у Србији стилски припадао европском мобилијару у који се уклапао и византијски. У Лексикону српског средњег века Ђурђица Петровић наводи да је у Србији такође постојала типична српска шкрињица – сандучић, који се у тестаменту једне Дубровкиње из 1281. наводи као „capsella sclavonesca“.⁵

За период после Косовске битке, па све до почетка 17. века, са подручја Србије и Македоније, колико је досад познато, није сачувана ни

једна шкриња, нити се ишта зна о мајсторима који су их израђивали.⁶

У наредним столећима, на овом комаду намештаја се, поред средњовековних српско-византијских орнаменталних рудимената, преплићу разни европски стилови са исламским и турским елементима, о чему сведоче сачувани примерци, који се налазе у музејским збиркама.⁷

Поред наведених, разни утицаји на овом предмету покућства присутни су и у његовој терминологији.

Термин *сандук*,⁸ за који сам се одлучила да користим у свом раду, је арапског порекла. До нас је дошао преко турског језика, а у употреби је од краја 17. века. Истим путем, само нешто раније, у 16. веку, ова реч је ушла у руски језик. У савременом српском језику у употреби су још и термини – *ковчег*,⁹ *шкриња*,¹⁰ *лада*.¹¹

Сандуци као један од најстаријих делова мобилијара сеоске и градске куће и због своје разноврсности у погледу функција, материјала, начина израде и техника украсавања, предмет су проучавања, како етнолога, тако и историчара уметности.

Предмет интересовања етнолога су, примарно, примерци сеоског покућства које су израђивали сами сељаци или сеоске дводелје и столари, док је интересовање ових других усмерено ка занатско-уметничким производима разних стилских карактеристика.

Предмет овог рада је колекција сандука етнолошког одељења Музеја у Смедереву. Сам рад је резултат истраживачког напора да се систематизују предмети који чине колекцију, а истраживачком раду сам приступила у намери да на основу ове систематизације дођем до конкретнијих сазнања о овом предмету покућства на територији општине Смедерево.

Сандуке који чине колекцију систематизовала сам у типове и сваки предмет посебно обрађила у оквиру одређеног типа.

За систематизацију сандука у оквире одређених типова, осим самих предмета као носилаца изворних информација и музејске документације о њима, у великој мери сам користила и податке из стручне литературе обе научне дисциплине.

Мени позната, стручна литература, чији су предмет проучавања сандуци, временски датира из периода постојања СФРЈ и у просторном смислу се односи на ту територију. У литератури, пре свега етнолошкој, нема радова који се посебно баве питањем његовог еволутивног развоја, техникама израде и украсавања на територији Србије. У стручним радовима етнолога сандук се, колико ми је познато, углавном помиње само као део покућства сеоске куће 19. века у коме су младе доносиле своју девојачку спрему. Док о њиховој изради сазнајемо само то, да су део производа који су израђивали сеоски мајстори – дрводеље и столари или сами сељаци за потребе својих домаћинстава. Највише података о сандуку пружају радови Верене Хан и Власте Домаћиновић, због тога сам се у раду највише користила подацима и ослањала на закључке поменутих аутора.

ТИПОВИ САНДУКА И ЊИХОВА ФУНКЦИЈА

Као што је у раду већ поменуто, све време свог постојања и опстајања у домаћинствима сеоске и градске средине сандук је имао многоструку функцију. Служио је за држање одеће, постељине, накита, новца. Био је саставни део спреме коју су девојке у њему носиле приликом удаје. Поред тога у њему сечувало брашно и месо хлеб. Узимајући у обзир њихову функцију као мерило класификације, сандуци се деле на сандуке за одећу, обућу и постељину, сандуке за држање брашна и мешење хлеба и на сандуке касе.¹²

Зависно од функције била је и величина сандука, а зависно од времена и стилова епохе, етничке и културне средине, била је техника украсавања и начин израде. Међутим, израда једних није искључивала постојање других типова, тако да су истовремено у употреби били сандуци домаћих сеоских занатлија, рађени примитивнијим алатом и сандуци градских занатлија. Украсни мотиви који се јављају у орнаментици сандука (геометријски и флорални мотиви, фигуране представе, украсни знаци) такође имају дуг период

појављивања и битисања у људској уметности. Њихово постојање можемо да пратимо од праисторије преко ренесансних, оријенталних и канобарокних уметничких творевина.¹³

Сандуци за чију се класификацију као мерило узима начин израде и технике украсавања деле се на:

1. Сандуке од тесаних дасака.
2. Сандуке занатске израде од тврдог дрвета и украсене дуборезом
3. Сандуке украсене техником инкрустације
4. Сандуке обложене лимом, кожом или платном.
5. Сандуке рађене од меког дрвета и украсене техником бојења.
6. Сандуке касе.¹⁴

КОЛЕКЦИЈА САНДУКА МУЗЕЈА У СМЕДЕРЕВУ

Колекција сандука етнографског одељења Музеја у Смедереву садржи 25 предмета. У збирци су заступљени сви претходно наведени типови сандука. Сматрам да је ову разноврсност условило неколико чинилаца. Један од њих је тај што су као основ за формирање Музеја у Смедереву 1950. године дале две већ, у одређеном погледу, формиране збирке.¹⁵ Једно је Гимназијска збирка старија која је у смедеревској Гимназији постојала између два светска рата и друга, приватна збирка Смедеревца Милана Јовановића Стојимировића,¹⁶ у којој је било предмета и из других крајева ондашње Краљевине Југославије и других земаља. Други чинилац, за који претпостављам да је условио ову разноврсност, јесу миграције становништва. Према инвентарним подацима четири сандука су откупљена од људи који су се у Смедерево доселили из Босне и околине Лесковца. Следећи важан чинилац, за који мислим да је утицао, су схватања и критеријуми самих стручњака који су радили у Музеју и водили етнолошку збирку.

Осим сандука из Стојимировићеве заоставштине, остали сандуци, за које постоје инвентарни подаци, у Музеј су ушли путем откупа и то у периоду од 1950. до 1971. године. Приликом инвентарисања највећег броја сандука пропуштени су и најосновнији подаци што представља недостатак приликом њихове обраде. За највећи

број сандука постоји само опис предмета и његове мере. Тако да о њима можемо да износимо закључке само на основу аналогија са осталим предметима у збирци или оним забележеним у литератури и из других музеја.

Следећи проблем који се јавља приликом њихове обраде јесте тај што се као продавци сандука јавља троје људи – Стојана Мильковић, Слободан Адамовић и Ратко Адамовић – свој троје из Марковца код Велике Плане, од којих је, према инвентарним подацима, за етнолошку збирку откупљен и већи број других предмета сеоског покућства и ношње. Исти се јављају и као продавци сандука у Музеју у Крагујевцу, а Стојана Мильковић и као продавац више предмета у Етнографском музеју у Београду.¹⁷ Предмети које су ово троје људи продавали поменутим Музејима, као и Музеју у Смедереву, свакако не потичу само из њихових домаћинстава, као ни из самог Марковца. Они су, по свему судећи, сакупљали предмете и из околних села и суседних општина.

У свом раду користим поделу која за мерило класификације узима начин израде и технике украсавања сандука. Према том мишљењу, ова класификација одговара садржају колекције и пружа више информација на основу којих може да се добије целовитија представа и изведу одређени закључци о њиховој присутности, заступљености и изради на територији општине Смедерево.

1. Сандуци од тесаних дасака

Сандуци од тесаних дасака издавају се од осталих типова сандука како по начину обраде дрвета и конструкцији, тако и по свом целокупном изгледу. Ови сандуци су рађени од тврдог дрвета и то углавном буковог и храстовог. Даске за њихову израду су грубо тесане и обрађиване примитивним алатом (секира, тестера, тесла, гребач, нож, шестар, орач). Израђивали су их, углавном, сами сељаци или сеоски мајстори којима то није било једино занимање.

Основни део њихове конструкције представљају стубови ногу чије су унутрашње стране ижлебљене до одређене висине која је остављена за ноге. У жлебове ногу сандука улагане су даске страница које су састављене на исти начин. Свака даска странице има шири доњи део и целом дужином овог дела даске направљен је жлеб којим се горња даска насађује на доњу. Даске

под сандука улажу се у хоризонтални жлеб ногу. Дно је састављено на исти начин као и странице. Конструкција поклопца је слична као код странице. Код ове врсте сандука, поред равног, израђују се и поклопци на две воде као кров куће са или без рогова на угловима што, поред наведене обраде дрвета и конструкције, ову врсту сандука издавају од осталих.¹⁸

Број дасака који је потребан за израду странице и поклопца ових сандука зависио је од старости и дебљине самог дебла и величине сандука.

Сандуци од тесаних дасака украсавани су техником плитког урезивања, односно усецањем у дрвену површину или техником ровашења (паљења). Орнаментисана површина обухвата предњу страну сандука и поклопац, док су бочне стране ретко орнаментисане. Основни украсни мотиви су геометријски, међу којима су најчешће линије, троуглови, четвороуглови и кругови. Поред ових орнамената, јављају се и разни украсни знаци који заузимају средишње место украсене површине сандука. Осим урезивањем орнамента у дрвену површину, неки примерци ових сандука су украсавани и бојом.¹⁹

О постанку ових сандука постоје различита научна гледишта. Једно од гледишта је и оно које заступа Д. Странска према којем су се сандуци, као и неки други комади намештаја нпр. кревети, развили из преграда у кући.²⁰ Неки научници дају предност претпоставци да је овај облик сандука постао од грчког саркофага и да се из Грчке широј даље код других народа.²¹ Словеначки научник, Франц Кос сматра да овај облик сандука није настало од грчког саркофага јер има неке елементе које саркофаг нема и јавља се у многим земљама у које античка уметност није допирала. Он претпоставља да је сандук служио као основни архитектонски узор саркофагу.²²

Техника улагања дасака у жлебове у ступовима применјивана је и на другим објектима (амбар, кућа, ограда). Овај начин конструкције у Европи се први пут среће у доба Халштата. Готов сандук овог типа пронађен је у Египту у гробници Тут-анкх-Амона, а код Abussira пронађени су грчки дрвени саркофази из времена Александра Великог.²³

В. Домаћиновић сматра да потврда њихове велике старости јесте и њихова распрострањеност.²⁴ Њихово постојање потврђено је било у прошлости, било данас код великог дела Индоевропљана

од Скандинавије до Кафира у Нуристану, што упућује на могућност да су оне код Индоевропљана постојале још у време пре деобе на европску и азијску грану.²⁵

Овај тип сандука познат је и код Јужних, Источних и Западних Словена. Исти поступци при обради дрвета, чињеница да су код свих Словена даске поклопца улагане у чеоне даске и назив шкриња који је познат скоро свим словенским народима, наводи на закључак да је овај тип сандука био познат већем делу старих Словена још у заједничкој постојбини, па се чини вероватном претпоставка В. Домаћиновић, да су Јужни Словени сандук ове конструкције донели у ове крајеве заједно са осталим словенским културним инвентаром.²⁶ Сандуци од тесаних дасака ове конструкције познати су од Словеније и Истре, преко северозападне Хрватске и Славоније, Барање, Бачке, Срема, средње и источне Босне, Србије и Косова до Македоније.

Од свих наведених области, само се у Србији срећу искључиво сандуци са равним поклопцем.²⁷ Као и у другим областима украсна површина је рађена техником плитког усецања линеарно-геометријских мотива (линије, троуглови, четвороуглови, кругови и розете). Ови украси су често изведени живим бојама.²⁸ На територији Србије В. Домаћиновић је констатовала три основне варијанте овог типа сандука: једни су нешто грубље израде с уцртаним крупнијим украсима, други су нешто грацијнијег изгледа са ситнијим украсима и као трећа варијанта, једино овде се јављају и наћве грађене као и сандуци са равним поклопцем.²⁹ Од сандука исте конструкције наћве се разликују својом величином и у томе што је њихов унутрашњи простор подељен на два дела препградом која је постављена паралелно са бочним странама сандука. У једном од ових делова држало се брашно док је друга половина препрежена хоризонтално, односно паралелно са дном сандука. У горњем делу се месио хлеб, а доња половина је служила као остава. На овом доњем делу налазе се вратанца.³⁰

У збирци има три сандука ове врсте, односно два сандука (инв. бр. 745, инв. бр. 966) и један наћвар (инв. бр. 943). Према инвентарним подацима, сандук (инв. бр. 745) и наћвар (инв. бр. 943, сл. 1) радио је самоуки мајстор Најдан Костић из села Дејана код Лесковца крајем двадесетих година прошлог века. Сандук (инв. бр. 966,

сл. 2), према подацима из најстарије улазне књиге, део је заоставштине М. Ј. Стојимировића и осим мера предмета о овом сандуку нема других података. Према конструкцији поклопца (раван) географско подручје израде сандука можемо да сведемо на простор Србије, Косова и Метохије и Македоније. Нешто више о пореклу овог сандука тешко је рећи. О његовој старости такође. Претпоставка да је он старији од претходна два може једино бити оправдана тиме што код овог сандука осим дрвених клинова (ексерса) нема металних ексерса, што није случај са друга два сандука, затим странице овог сандука су боље обрађене и његовом украсавању, чини се, посвећено је више пажње. Према старијој инвентарној књизи Етнологије у збирци је постојао још један сандук од тесаних дасака (инв. бр. 750) који је избачен из депоа због велике оштећености и да не би угрожавао остале предмете. Како у инвентарној књизи нема других података осим описа и мере предмета, претпостављам да према датом опису и мерама, овај сандук одговара сандуку (бр. ул. књ. 842) који је откупљен од Слободана Адамовића из села Марковца код В. Плане.

Сви наведени сандуци имају раван поклопац и геометријске украсе изведене техником плитког урезивања. Код сандука (инв. бр. 966), поред геометријских шара троуглова и четвороуглова, којима су украсена претходна два сандука, урађен је и мотив круга и украсни знак шестолисне розете – „пергель“.³¹ Код овог сандука украсене су, поред предње стране и ногара и чеоне и предња даска поклопца.

Да ли се ова врста сандука израђивала у селима смедеревске општине и околини, остаје отворено питање. Једини несигуран податак о томе пружа сандук (инв. бр. 750) који је избачен из збирке. Несигуран је стога што се као продавац јавља већ поменути Р. Адамовић из села Марковца код Велике Плане.

2. Сандуци украсени техником дубореза

Сандуци код којих је украсна површина рађена овом техником су занатске израде. Све странице су им рађене од по једног комада дрвета, најчешће ораховог или јаворовог. Поклопац је раван и закључава се бравом. Ногари код овог типа сандука могу да буду саме бочне стране које

су при дну полукружно изрезане, као и ногари мањих димензија ужлебљени као посебни делови за доњу површину сандука, при чему је мајстор настојао да ногари изгледају као целина.

Техника дуборезбарства којом је орнаментисана углавном предња страна сандука везује се за развој дрводељског заната и употребу савршенијег алата.³² Овом техником постигнут је виши, финији ниво обраде дрвета који омогућава разноврсност орнаменталних детаља. Поред линеарно-геометријске орнаментике, на овом типу сандука заступљени су и цветни мотиви и фигуране представе (славуј, голуб, двоглави орао), као и разне форме мотива животног стабла.

Дуборез као једна од техника орнаментисања сандука присутан је на средњовековном српском и македонском живопису. Он је такође једна од техника укравашавања сандука у доба ренесансне и преовлађујућа техника орнаментисања у бароку.³³

За ову технику орнаментисања сандука везује се и тип такозване „приморске“ шкриње у Босни познате под називом „чапариси“.³⁴

Поред сандука који су настајали у земљама некадашње Југославије у време барока, у градовима Приморја, у Црној Гори, Босни и Херцеговини, јужној Србији и Македонији, у периоду од 17. до 19. века, израђивани су примерци који, како истиче В. Хан,³⁵ у општој типологији европске шкриње немају аналогија, нити се систем њихове декорације може сврстати у било коју стилску категорију европског намештаја. Развој украсних мотива који се јављају на „приморској“ шкрињи (ваза са цвећем, чемпреси, валовита врежа, архитектура, птице, двоглави орлови) могу се, према мишљењу В. Хан,³⁶ пратити током неколико векова на предметима уметничког занатства на Балкану, на грчким острвима Егејског мора и у Малој Азији. Они представљају средњовековне сиријско-палестинске и византијскеrudimente освежене каснијим оријенталним и исламским инфилтратима. Поред наведених, на овом типу сандука уочава се и утицај ренесансне, који представља декоративна трака зупчастог мотива која у разним варијантама уоквирује резбарени украс „приморске“ шкриње.³⁷

Ова врста сандука израђивана је и у Албанији и на грчко-егејском архипелагу, али због ширине распрострањености њене израде у земљама некадашње Југославије као и броја сачуваних примерака, В. Хан сматра да је у приморским

градовима сазревала симбиоза оних елемената који га специфично обележавају и да су мајстори са Приморја дали највећи допринос њеном обликовању.³⁸

Овај тип сандука, само мањих димензија, среће се и у домаћинствима највиших динарских области где је, по мишљењу неких аутора,³⁹ дошло из Приморја.

У збирци сандука етнолошког одељења Музеја у Смедереву постоји само један сандук (инв. бр. 751, Сл. 3) чији је орнамент рађен овом техником. Осим димензија и описа о сандуку нема других инвентарних података. У централном делу, орнаментисане предње стране сандука, у форми вазе са цвећем, дата је представа животног стабла. Лево и десно од ње су по 3 шематизована стабла чемпреса. Изнад је валовита линија око које се наизменично пружају цветови. Резбарени украс уоквирује трака зупчастог мотива. Према описаним карактеристикама сандук припада типу „приморског“ сандука-шкриње чије место израде, претпостављам, треба тражити ван Србије.

3. Сандуци орнаментисани техником инкрустације

Овај тип сандука рађен је комбинацијом двају техника – дуборезом и инкрустацијом. Као материјал којим се инкрустација изводи јављају се кост, седеф, дрво.

Ова техника заступљена је и на декорацији седишта-шкриња српских и македонских живописа 13. века. Инкрустација је овде изведена од разнобојне материје или пасте.⁴⁰ Техником инкрустације кости у дрво изведена је декорација на једним вратима сачуваним у манастиру Хиландару која, по претпоставци Верене Хан,⁴¹ потичу из 13. или прве половине 14. века. Поред широке примене овог начина укравашавања у Византији, инкрустација је посебно коришћена у муслиманској уметности. Доласком Турака на Балканско полуострво овај начин декорисања се јавља чешће, како на употребним предметима богатог грађанског слоја друштва, тако и на комплексима црквеног намештаја.⁴² Током 16. и 17. века у развоју овог уметничког заната на Балкану се јављају локалне специфичности настале као симбиоза оријенталних, директно турских, а такође и италијанских утицаја (зракасти концентрични кругови).⁴³ У другој половини 17. века под утицајем

цариградских седефкара на Балкану се јавља и инкрустација седефом.⁴⁴ Осим у Сарајеву, које је било главни представник турске занатске уметности,⁴⁵ овом техником украсавања бавили су се и мајстори у Скопљу и Охриду.⁴⁶

Овај начин украсавања дрвета примењиван је претежно на ситним занатско-уметничким предметима, а ређе на сандуцима. Сандуци чији је украс рађен овом техником су мањих димензија.

У колекцији има два сандука чији је орнамент рађен техником инкрустације седефа и дрвета. Према подацима из најстарије улазне књиге, део су Стојимировићеве заоставштине. Оба су мањих димензија и имају орнаменте карактеристичне за овај тип сандука-зракасти круг, хексаграм, стилизоване представе дрвета живота, чемпреса, цвета каранфила, минарета.

Сандук (инв. бр. 392, Сл. 4) је малих димензија (43x24x23,5) и има ножице које су првобитно рађене заједно са страницама сандучета. Накнадно уметнуте ноге, односно делови, уметнути су тако да не нарушавају целокупан изглед сандучета. Осим ових, на њему је било и других интервенција, али не тако успелих. Лимена кључаоница је прекрила горњи део средишњег украса. Ова кључаоница, како због величине, тако и по свом изгледу који подсећа на кључаонице рађене у стилу класицизма, првобитно свакако није била део овог сандучета. Инкрустацијом изведена орнаментика на овом примерку заузима предњу страну и средишњи део поклопца.

Друго сандучче (инв. бр. 748) је већих димензија (67x40x28) и мотивима зракастог круга и дрвета живота орнаментисана је само предња страна. Сандучче стоји на две попречне летвице. Иначе, доња даска сандучета је као и поклопац већих димензија од страница и изгледа као постоље на коме сандучче стоји. И на овом примерку евидентна су оштећења, тако да ове попречне дашчице могу да буду накнадни додатак, као и мали плехани део који у горњем делу прекрива средишњи мотив животног стабла. На попречним страницама поклопца постоји један дрвени уметак и један мањи отвор одакле као да је испао дрвени део, што наводи на помисао да су интервенције рађене ради преношења сандучета, међутим, исти отвори на сандучету овог типа, чију фотографију (Сл. 17a) у прилогу свог рада даје Радмила Поленаковић,⁴⁷ дају основ за претпоставку да су ови отвори наменски урађени од стране мајстора.

Осим ова два сандучета у збирци је, према најстаријој улазној књизи, постојао и сточић за пушење, рађен истом техником. Предмет више није у Музеју и о њему не постоје други подаци, сем да је део заоставштине Милана Ј. Стојимировића којој припадају и сандуци.

Порекло израде ових сандука, према мом мишљењу, треба тражити у Македонији, можда у Скопљу и Охриду. Основ за ову претпоставку нашла сам у следећим чињеницама: поменути М. Ј. Стојимировић, из чије заоставштине су сандуци, је у периоду од 1930. до 1935. године живео и радио у Скопљу. Сандуци приказани на фотографијама (Сл. 17 и 17a) у поменутом раду Р. Поленаковић,⁴⁸ својим мотивима, орнаменталној композицији и целокупном изгледу аналогни су сандуцима из колекције Музеја у Смедереву. Она издава Охрид са околином као подручје на коме преовлађују предмети чија је инкрустација изведена седефом и помиње неколико мајстора инкрустера у Охриду који су радили различите употребне предмете.⁴⁹

4. Сандуци обложени лимом, кожом или платном

Ова врста сандука је у литератури, која ми је била доступна, најмање обрађена. Сандуци обложени кожом и лимом називају се „сехара“.⁵⁰

Податак о овом типу сандука налази се у тексту Јелице Беловић Бернадзиковске *Драгоценности наших народних везова* из 1904. године у коме она каже да је „...’сахара’ (сехара) сандук за хаљине отмене муслиманске у Босни. Сав је лимом и цветовима од шареног лима искићен.“⁵¹

Према В. Хан,⁵² овај тип сандука, чија естетска вредност не прелази оквире обичног занатског рада, појавио се у 18. веку у крајевима који су били под турском управом.

У збирци постоје два сандука овог типа и оба потичу из Мостара. Сандуци су откупљени од Владислава Михића из Смедерева и, према инвентарним подацима, припадали су његовој мајци Херцеговки, родом из Мостара. Оба сандука имају полуокружни поклопац и унутрашњост обложену шареним зеленим папиром. Сандуци су у целисти обложени танким лимом. Украсни мотиви који су урађени на поклопцу и предњој страни сандука међусобно се разликују. На сандуку (инв. бр. 970, Сл. 5) дати су осликаны украсни мотиви

пауна на грани и у средини између паунова дата је слика неке грађевине. Орнаменталну композицију другог сандука (инв. бр. 969, Сл. 6) чине цветни мотиви, хексаграм и круг, сваки понаособ рађени од лимених делова и причвршћени металним нитњама. Део орнаменталне композиције урађен је техником искуцавања. Овом техником урађен је украс на поклопцима оба сандука, с тим што се код сандука (инв. бр. 970) на средини поклопца налази осликан украсни мотив који је због избледелости боја непрепознатљив. Оба сандука стоје на попречном постављеним летвама.

Поред наведена два сандука „сехаре“ постоји још један сандук (инв. бр. 752) који је откупљен од Златана Марковића из Смедерева који се бавио откупом старих ствари. Сандук је већих димензија (123x57x56) и обложен је црвеним платном. Као орнамент и у функцији заштите платна, овде је присутан орнаментисани лим. Изрезани делови таквог лима постављени су на угловима полуокружног поклопца и предње стране сандука. Тракама од истог лима обложени су дрвени обруччи (3) на попречним странама полуокружног поклопца и на предњој страни сандука. Обруччи су за сандук причвршћени металним нитњама које иду и дуж ивице поклопца. Обруччи деле поклопац на четири поља. У другом пољу с лева исписана је металним клафницама година – 1919. На предњој горњој страни сандука, на средини, налази се кључаоница. Сандук је вероватно служио за транспорт скupoцене робе. Питање да ли и овај сандук може да се уврсти у тип сандука „сехара“, остаје отворено због недовољно података о овој врсти сандука у литератури која ми је била доступна, као и због непотпуних инвентарних података о самом сандуку. Елементи због којих би, по мом мишљењу, можда могао да се сврста у овај тип сандука јесу следећи: лим којим су обложени обруччи и који је постављен на угловима поклопца и страницама сандука има исти орнамент жира и листића као код сандука „сехара“ (инв. бр. 969). Сам назив „сехара“, како наводи Шкаљић,⁵³ у преводу значи пустињски, путнички ковчег.

Када је реч о пореклу овог сандука, можда га треба тражити у Босни и Херцеговини одакле су и претходна два сандука.

5. Дрвени и метални сандуци – касе

За израду ове врсте сандука се поред дрвета користи и метал који, осим што има улогу да ојача сандук, има и функцију орнамента. Због природе самог метала и непрецизности алата, орнаментика ових сандука није тако богата као код осталих врста сандука.

У збирци постоје два сандука касе. Сандук–каса (инв. бр. 749) рађен је од дрвета, а ивиčни делови и предња страна оковани су металом тј. гвожђем. Сандук се и по свом изгледу разликује од осталих примерака, јер је трапезастог облика. Поред катанца за закључавање има и кључ. Каса је откупљена од Ратка Адамовића из Велике Плане. Етнографски музеј у Београду поседује један сандук–касу (инв. бр. 19734) оваквог облика,⁵⁴ изгледа и скоро истих димензија, набављену у Горњем Милановцу. Каса је датирана у прву половину 19. века.

Други сандук–каса (инв. бр. 967) је у целости израђен од метала. У најстаријој улазној књизи заведен је под редним бројем 111 као стара каса из Смедеревске дубровачке израде, а припадала је смедеревском трговцу Ничоти. Каса је из заоставштине М. Ј. Стојимировића. Затвара се помоћу два катанца на предњој страни и механизmom за закључавање на поклопцу. Са стране се налазе масивне ручке.

Сандук од кованог гвожђа део је стамбеног инвентара још од ренесансних времена, а сачувао се све до средине 19. века, када га замењује каса индустријске израде.⁵⁵ Овај тип сандука негован је посебно у 18. веку, а био је део мобилијара грађанске куће и цркве.⁵⁶

Када је реч о изради ове врсте сандука, постоји претпоставка да су они рађени у Војводини, можда Срему, а сасвим је сигурно да су рађени и у Словенији.⁵⁷

6. Бојени сандуци занатске израде

Бојени сандуци о којима је реч су столарске израде, рађени од меког дрвета тј. чамовине. Странице сандука су међусобно повезане зупчастим жлебовима. Поклопац је раван и са сандуком је повезан шаркама. Сандуци се закључавају кључем. У унутрашњости сандука са леве или десне стране, паралелно са бочним странама, налази се преграда са поклопцем мањих димензија. Ова преграда је служила за чување ситнијих предмета,

накита, новца, докумената. Ови сандуци, обично немају ноге, а уколико их имају оне немају никакву примену у самој конструкцији сандука. Најчешће су то само дрвене летве, обично две, које служе да сандук подигну од земље.

Бојени орнамент се налази на предњој страни сандука. Бојени су како украсни мотиви, тако и читава украшена површина. На тамнијој подлози сликани су цветни мотиви светлијих боја, углавном уоквирени. Оквир је изведен бојом или га чини урезан стилизовани орнамент, или га пак чине дрвене летвице. Украсни мотив је најчешће дат у два или три поља – оквира.

Када је реч о пореклу саме технике бојења сандука, она датира још из ранијих периода, али се значајно развила у доба ренесансне. Немачки научник Ото фон Фалке сматра да су се већ романски столари служили бојењем не само девојачких сандука већ и осталог намештаја.⁵⁸ Према Ј. Рицу, овај начин укращавања у Немачкој се појављује у 17. а свој врхунац достиже у 18. веку.⁵⁹ Исти аутор наводи да је, осим у Немачкој, овај начин укращавања сандука и осталог кућног мобилијара прихваћен у Швајцарској и Француској, а нешто касније и у свим словенским земљама.

У нашу сеоску средину бојени сандуци и уопште намештај који је осликан овом техничком улази тек касније. Словеначки научник Франц Кос сматра да су бојени сандуци у употреби код сељака почев од 19. века, када је у градским кућама овај начин укращавања нестао.⁶⁰ Мишљење овог научника потврђују и фондови музејских збирки, чији највећи број предмета потиче из овог периода, као и са почетка 20. века када сандуци нестају из сеоских домаћинстава и све више улазе у фондove Музеја.

О бојеним сандуцима на простору Србије из ранијих периода нема података. Србији најближи у географском и културном погледу је Дубровник с којим су одржаване активне културне и економске везе током средњег века све до пада српске деспотовине 1459. године, а и у наредним вековима дубровачки трговци су присутни на овим просторима.

Према архивским подацима, сликањем шкриња у Дубровнику током 15. века бавило се неколико сликарa.⁶¹ Осликовање сандука-шкриња је и једна од техника укращавања у доба ренесансе, такође присутна у Дубровнику и Далмацији. На основу архивских података, као и према фонду

сачуваних примерака у Далмацији, В. Хан сматра да се током 16. и 17. века шкриња овде развијала у сличним етапама као и у северној и средњој Италији и да се, као и у Италији и на овим просторима, период осликовања шкриња ограничава углавном на прву половину 16. века о чему, како она наводи, сведоче писани извори.⁶² У првој половини 16. века осликовањем шкриња у Дубровнику бавили су се и истакнути дубровачки сликари, а главни наруччиоци сликане и уопште богато опремљене шкриње били су трговци и богате занатлије.⁶³

О бојеним сандуцима столарске израде, који данас чине фонд музејских збирки у Србији, не постоје адекватни подаци који би нам омогућили реално сагледавање проблема порекла израде овог типа сандука и ко се све бавио њиховом израдом на територији Србије и у коликом обиму. Највише података о овом занату и занатлијама пружа рад Н. Вуча *Распадање еснафа у Србији*, који је заснован на архивској грађи.⁶⁴ Према подацима које у свом раду износи Н. Вучо, столарски занат у Србији примљен је из Аустрије и Немачке, одакле су, по ослобођењу Србије од Турака, долазиле занатлије разних струка, а међу њима и столари са својим стручним звањем и савршенијим алатима.⁶⁵ Испрва заступљен само у граду, столарски занат се временом одомаћио и на селу. Према статистичком прегледу привредног и друштвеног стања, 1866. године Србија је имала 1.215.576 становника, од којих је 486 занатлија – столара (220 мајстора и 266 помоћника).⁶⁶ На 1.260 становника долазио је један столар.⁶⁷ У попису имена заната и занимања Статистичког одељења Министарства народне привреде из 1891. године, под редним бројем 112, наводе се сандучари (ковчежари), а под редним бројем 110 столари (тишлери).⁶⁸ Када наводи задужене варошке занатлије чија је имовина била предмет јавне продаје, Н. Вучо такође помиње сандучаре.⁶⁹ На основу ових података може се претпоставити да су се ови мајстори специјализовали само за израду сандука и да је то био главни производ њихових радионица. Међутим, остаје непознато колико је било таквих мајстора и какве сандуке су они израђивали. Да су се у Србији израђивали бојени сандуци и да су они били специјалност одређених занатлија може се претпоставити из следећих података – поводом отварања машинске „Радионице за израду шарених сандука и

рамова“ 1902. године у Београду, столарско-броварски еснаф је тражио да се власнику радионице забрани рад, пошто израда сандука и рамова спада у категорију еснафских заната на које имају право само занатлије са мајсторским писмима.⁷⁰

Бојених сандука у Србији било је и пре појаве столарског заната. У свом раду о орнаментисаним сандуцима у Војводини, Вера Милутиновић наводи да су били чувени коморански сандуци који су из Коморана довожени Дунавом и продавани на вашарима.⁷¹ Њих помиње и Сретен Л. Поповић када описује свој одлазак у Крагујевац 1834. године: „... Док смо наше хаљине и спаваће ствари, по већој части: ћебета, јастуке, душеке и наше сандуке (пештанске, управо коморанске, на којима је стајало белом бојом написано: Anno 1829)“.⁷² Да су коморански сандуци били део кућног мобилијара у многим српским градским, а касније и сеоским кућама, поткрепљују и следећи подаци: према Мађарском етнографском лексикону, Коморан је по обimu производње, по распрострањености и утицају стилова украсавања био најзначајнији центар за израду столарског намештаја и део коморанских мајстора поглавито се бавио израдом сандука који су се продавали не само у широј околини, већ и низводно, у подунавским лукама, све до бугарске капије Видина.⁷³ Овде се такође наводи да се коморанска шкриња помиње у Београду 1728. године.

У прилог овом податку и претпоставци да су коморански сандуци могли да буду део кућних мобилијара у Београду и Србији још у 18. веку иду чињенице да су још у 17. веку постојале тесне трговачке везе између Срба староседелаца у Коморану и српских трговаца из Београда.⁷⁴ Почетком 18. века Београд постаје главна раскрсница трговачких путева између средње Европе и Балкана и главно стовариште робе, а српски трговци све значајнији фактор у овој трговини.⁷⁵ До интензивирања трговине и јачања ових веза свакако да је дошло у периоду од 1718. до 1739. када је Србија била под аустријском влашћу.

Још један извор о коморанским сандуцима у Србији представља и непубликована биографија смедеревског трговца и индустријалца Бранка Ж. Јефремовића, рођеног 1847. у Кусатку, где се помињу коморански сандуци који су у Смедереву довожени Дунавом.⁷⁶ „Из Пожуна ... полазило би се око 7–8 сати увече да би стигли у Коморан сутра поподне око 3–4 сата, како би се тамо до

ноћи набавили чувени коморански фарбани сандуци и уједно да би се могло ујутру кренути за Пешту ... Ти коморански сандуци који су у то време служили Србијанкама уместо данашњих ормаре и плакара, били су дугачки око 90, широки око 55 цм, а дубоки око 50 цм. Иначе су били врло лепо израђени, а нарочито добро, шарено офарбани, а како је Словачка богата шумама, били су и јефтинији него они који су рађени у другим аустријским варошима. И иначе били су специјалност Коморана и без конкуренције. Код нас у Србији у ономе времену много су тражени ти сандуци јер је свака млада при одласку своме младожењу у њему носила сву своју девојачку спрему и дарове за похођане.“⁷⁷

Према инвентарним подацима, у музејској колекцији је првобитно било двадесет сандука овог типа, док их сада има четрнаест. За шест сандука постоје подаци о продавцу и месту одакле је продавац. Сандуци су откупљени од Стојане Миљковић, Ратка и Слободана Адамовића из села Марковца код Велике Плане. За остале сандуке не постоје други подаци осим описа предмета и мера. Само на основу датума завођења у инвентарну књигу и датума који стоји на обрађеном картону, можемо да претпоставимо да су у Музеј ушли отприлике када и претходних шест сандука и да су можда набављени на исти начин и од истих људи као и претходни.

Од 14 бојених сандука само је један мањих димензија. На свим сандуцима украсни орнамент чине цветни мотиви представљени у два поља. Изузетак чини сандук (инв. бр. 947, Сл. 10) код кога је украсни мотив дат у три поља која нису, као што је то случај са осталим сандуцима, одељена. Такође, овај сандук разликује од осталих и по томе што је украсни мотив насликан и на бочним странама, чега нема код осталих сандука, као и по томе што је његов цветни мотив на свим сликарним површинама гроздастог облика, што није случај код осталих сандука. Лала и нар као карактеристични мотиви за бојене столарске сандуке јављају се и у орнаментици ових сандука.⁷⁸ Насликани цветови су већих и мањих размера, често у доста стилизованом облику. На неким примерцима дати су у виду цветног венца, а само на једном сандуку (инв. бр. 946) приказана је ваза са цвећем. Два сандука су датирани – сандук (инв. бр. 946, из 1842) и сандук (инв. бр. 948, ANNO 1847, Сл. 7). Сандук (инв. бр. 948) откупљен је од Ратка Адамовића, док за други датирани сандук

нема никаквих података у музејској документацији. На самом сандуку, односно његовој бочној страни, написана су масном бојом ћирилична слова МСЈ и натпис СМЕДЕРЕВО. Претпостављам да би слова МСЈ могла да представљају иницијале, већ поменутог, Милана Стојимировића Јовановића. Код девет сандука јавља се исти тип кључаонице трапезастог облика, на једном сандуку је у облику ромбоида, док је код сандука (инв. бр. 949), кључаоница округлог облика. Код осталих недостаје оков кључаонице.

За пет сандука постоји велика вероватноћа да су накнадно освежавани бојом (инв. бр. 949, 946, 740, 741, 738), а код сандука (инв. бр. 741, сл. 8; инв. бр. 738) који имају тзв. фиктивне фиоке, могуће је да су накнадно приподате.⁷⁹ За ова два сандука је карактеристично и то да имају штрафте на бочним странама и на предњој страни које деле цветни мотив у два поља. Преовлађујућа боја основе код већине осталих сандука је мрка-браон светлијих или тамнијих тонова и тамноплава. Изузетак чини сандук (инв. бр. 947) чија је основа зелене боје. Код 6 сандука је осим бојењем део орнаменталне композиције изведен и плитким урезивањем, што је рађено, углавном, шестаром. Украсни мотив рађен овом техником је такође бојен и он најчешће представља украсни оквир цветног мотива који предњу страну сандука дели у два поља.

Према наводима из поменутог Лексикона,⁸⁰ код коморанских сандука могу се разликовати четири главна стилска периода, почев од прве половине 18. до почетка 20. века. Свака од ове четири фазе разликује се по боји која је узимана за основу, по величини цветова и њиховом распореду, по оквирима за цветни мотив, по мотивима (мотив лале је присутан све време у свим фазама, док се мотив нара јавља на сандуцима тек у другој половини 18. и почетком 19. века, у другом периоду). Према подацима датим у *Maђарском етнографском лексикону*,⁸¹ све наведене карактеристике коморанских сандука (техника украсавања, орнаментика украсних мотива, њихов распоред, као и боја), срећу се и код сандука из ове колекције.

Према овој стилској подели, већина сандука из збирке припада трећој и четвртој фази које обухватају цео 19. и почетак 20. века. Сандуци (инв. бр. 946 и инв. бр. 948) који су датирани припадају другој фази која обухвата период од

друге половине 18. и почетак 19. века. Овом периоду би могао да припада и сандук (инв. бр. 205, Сл. 9) тамноплаве основе са мотивом нара који је дат у два поља, јер се нар јавља као карактеристичан украсни мотив у овом периоду. Сандук (инв. бр. 947) би по својим карактеристикама – зелена основа, недељена предња страна сандука, гроздасти распоред цветног мотива – могао да припада првом стилском периоду коморанских сандука, који датира на почетак 18. века. Међутим, због веома свежег изгледа њених боја, осликаних страница сандука, као и начина састављања страница лепљењем, претпостављам да се ради о копији.

Ова подела према датим стилским карактеристикама коморанских сандука узета је условно, јер сами сандуци као и инвентарни подаци о њима не дају информације о месту њихове израде.

Смедерево је у 19. веку било живо трговачко место са луком на Дунаву, чији су трговци прво колима–дилижансама, а од 1834. године и парним бродовима путовали у Беч и Пешту.⁸² У смедеревској луци су пристајале лађе с робом и одатле су кретале дунавском трасом натоварене разним пољопривредним производима и стоком из смедеревских и села суседних општина. Зато није искључено да је Смедерево било својеврстан центар одакле су се донети коморански сандуци дистрибуирали по суседним општинама, као ни то да неки од сандука из колекције потичу из Коморана (ово би, по мом мишљењу, пре свега могли да буду датирани сандуци инв. бр. 946 и инв. бр. 948).

Постојање занатлија–столара у Смедереву, Смедеревској Паланци као и у околним селима, Сараорцима и Азањи, удружених у различите мешовите еснафе,⁸³ даје за основ претпоставци да су сандуци производ домаћих столарских радионица. Међутим, поставља се питање, ако су их израђивали домаћи мајстори, одакле потиче ова стилска подударност?

Одговори на ово питање за сада спадају у домен нагађања и претпоставки (да су постојећи коморански сандуци служили као узор домаћим занатлијама; да су користили већ готове шаблоне; стилско поклапање не мора да значи и временско поклапање изrade сандука) и захтевају преглед и анализу материјала из свих музеја у Србији.

ЗАКЉУЧАК

Колекција сандука Етнолошког одељења Музеја у Смедереву, као што је у раду већ наведено, формирана је на специфичан начин и под утицајем различитих чинилаца, што је случај и са осталим делом етнолошке збирке.

То је условило типолошку разноврсност сандука, како у погледу њихових функција, тако и у начину израде и техникама украсавања. У колекцији има сандука који потичу из других крајева Србије и простора некадашње Југославије и сандука који не потичу из сеоских домаћинстава, већ су били део мобилијара градске куће (сандуци чији је украс рађен техником инкрустације, путни сандук, сандуци–касе).

Недостатак ове колекције сандука јесте у томе што не даје праву слику о појави и генези овог предмета на територији Смедерева и смедеревске општине. Због тога не сазнајемо много о сандуцима који су били део покућства у сеоским дома-

ћинствима смедеревског краја. Што је, између осталог, последица непотпуних инвентарних података и несистематског сакупљања предмета из ове колекције. Најприближнију слику, о сандуцима у смедеревској општини нам пружају бојени сандуци који, према инвентарним подацима, потичу из најближе околине града Смедерева и околних села смедеревске општине. Међутим, извођење прецизнијих закључака је онемогућено, јер се, што је у раду већ речено, као продавци сандука јављају људи који су се по свој прилици бавили препродајом предмета из разних крајева Србије.

Предност ове колекције сандука је та, што она пружа увид у различите технике израде и стилове украсавања сандука који су били у употреби на географском подручју некадашње Југославије.

Нека будућа истраживања овог предмета материјалне културе, сем систематског рада, захтевају и свеобухватан рад на терену у селима смедеревске општине.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Vlasta Domačinović, *Škrinje od tesanih dasaka u Jugoslaviji*, Vinkovci 1977, 27.
- ² Verena Han, *Umjetnička škrinja i Jugoslaviji od XIII do XIX stoljeća*, Muzej primenjene umetnosti, Beograd 1960–1961, 7.
- ³ Верена Хан, *Профани намештај на нашој средњовековној фресци*, Зборник I, Музеј примењене уметности, Београд 1955, 23.
- ⁴ В. Хан, нав. дело, 24.
- ⁵ Лексикон српског средњег века, Београд 1999, 823.
- ⁶ V. Han, *Umjetnička škrinja i Jugoslaviji*, 15.
- ⁷ Исто, 21.
- ⁸ Милан Вујаклија, *Лексикон српских речи и израза*, Београд 2003, 797.
- ⁹ Реч ковчег је старословенског порекла и познају је и други словенски језици (F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, преузето из рада В. Ивановића, *Збирка сандука Етнографског музеја*, ГЕМ XXI, Београд 1958, 50).
- ¹⁰ Реч шкриња је латинског порекла (М. Вујаклија, нав. дело, 829). Ову реч познају скоро сви словенски језици као и велики део других европских језика. Према архивским подацима,

овај назив у Србији је познат крајем 15. века, а помиње се у акту из 1492. године којим српски кнез Стеван Штиљановић по смрти своје жене враћа њен мираз Зеновићима у Будву као „една скриња од цекина“ (V. Han, *Umjetnička škrinja i Jugoslaviji*, 3).

- ¹¹ Назив лада потиче од немачке речи *Die Lade* (преузето из: Зоран Родић, *Шкриње из збирке Етнографског музеја*, каталог изложбе, Београд 1981, 8). Овај термин се скоро искључиво односи на бојене сандуке занатске израде. У српским изворима 14. века „ладица“ обележава кутије од сребра, док се касније исти назив користи за дрвене сандуке и чеховске ладе (V. Han, *Umjetnička škrinja*, 10).
- ¹² Подела је преузета из рада Војина Ивановића, *Збирка ковчега Етнографског музеја у Београду*, ГЕМ XXI, Београд 1958, 50.
- ¹³ В. Ивановић, нав. дело, 83–84.
- ¹⁴ Подела је преузета из: Зоран Родић, нав. дело, 9–10; В. Ивановић, нав. дело, 73–78.
- ¹⁵ Пописи тих збирки или нису постојали или су изгубљени, тако да су број и врста предмета од којих је формиран Музеј данас непознати. Документ који приближно описује ондашње стање музејских збирки јесте један инвентар

- покретне имовине Народног музеја у Смедереву из јануара 1961. године, који се чува у архиви Музеја у Смедереву.
- ¹⁶ **М. Ј. Стојимировић** (1898–1966), правник, новинар и књижевник, био је пасионирани сакупљач старина и уметничких дела. Започевши са сакупљањем старина из смедеревског краја, Стојимировић је своју колекцију касније обогаћивао предметима из Македоније и других земаља у којима је службовао или само кратко боравио. У своју збирку Стојимировић је сакупио велики број предмета ликовне и примењене уметности, археолошке и етнолошке предмете као и историографски материјал.
- ¹⁷ Податке сам добила од господина Зорана Родића, музејског саветника Етнографског музеја у Београду и колегинице етнолога, Наташе Николић, кустоса Музеја у Крагујевцу.
- ¹⁸ V. Domaćinović, nav. delo, 14.
- ¹⁹ Исто, 22, 23.
- ²⁰ Видети: В. Домаћиновић, нав. дело, 40.
- ²¹ Вера Милутиновић, *Орнаментисани сандуци у Војводини*, Рад војвођанских музеја 8, Нови Сад 1959, 139.
- ²² Franc Kos, *Slovenska kmetska škrinja*, Etnolog XIV, Ljubljana 1942, 59
- ²³ V. Domaćinović, nav. delo, 37, 38.
- ²⁴ Исто, 45.
- ²⁵ Исто, 45.
- ²⁶ Исто, 45.
- ²⁷ Исто, 21.
- ²⁸ Исто, 24.
- ²⁹ Исто, 21.
- ³⁰ Према Речнику хрватскога или српскога језика ЈАЗУ, назив наћве означава корито за мешење хлеба, док је за сандук за мешење хлеба забележен назив наћвар коју познају и други словенски језици (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, dio VII, 248).
- ³¹ M. Gušić, *Tumač izložene građe*, Zagreb 1955, 158.
- ³² В. Ивановић, нав. дело, 76.
- ³³ V. Han, *Umjetnička škrinja u Jugoslaviji*, 24–25, 32–33.
- ³⁴ Исто, 35.
- ³⁵ Исто, 35
- ³⁶ Исто, 36.
- ³⁷ Исто, 36.
- ³⁸ Исто, 36, 37.
- ³⁹ M. Gušić, nav. delo, 157, 158.
- ⁴⁰ В. Хан, *Профани намештај на нациој средњовековној фресци*, 12.
- ⁴¹ Исто, 19.
- ⁴² V. Han, *Umjetnička škrinja u Jugoslaviji*, 28, 29.
- ⁴³ Исто.
- ⁴⁴ Исто, 29.
- ⁴⁵ В. Ивановић, нав. дело, 92.
- ⁴⁶ Радмила Поленаковић, *Израда инкрустираних чибука, лула, цигарлука и других предмета украсених седефом и кошћу у Македонији*, Зборник Музеја примењене уметности 3–5, Београд 1957, 167.
- ⁴⁷ Исто, 170.
- ⁴⁸ Исто, 170, 171.
- ⁴⁹ Исто, 163, 167.
- ⁵⁰ У Шкаљићевом речнику турцизам стоји да је сехара дрвени сандук обложен ишараним лимом, односно окован сјајним лимом и кожом, у коме се држи девојачка опрема и приликом удаје преноси у младожењину кућу. Реч је арапског порекла и како Шкаљић наводи, у преводу би значио пустињски, путнички сандук (А. Шкаљић, *Турцизми у народном говору и народној књижевности Босне и Херцеговине*, I, II, Сарајево 1957, 554).
- ⁵¹ Jelica Belović Bernadzikovska, *Dragocenosti naših vezova*, Srpska vezilja IV–V, Vršac 1904, 26.
- ⁵² V. Han, *Umjetnička škrinja u Jugoslaviji*, 34
- ⁵³ А. Шкаљић, нав. дело, 554.
- ⁵⁴ В. Ивановић, нав. дело, 68, сл. 29.
- ⁵⁵ V. Han, *Umjetnička škrinja u Jugoslaviji*, 34.
- ⁵⁶ Исто, 34.
- ⁵⁷ Исто, 34.
- ⁵⁸ Преузето из рада Вере Милутиновић, *Бојени сандуци у Војводини*, 141.
- ⁵⁹ Исто.
- ⁶⁰ Franc Kos, nav. delo, 62.
- ⁶¹ V. Han, *Umjetnička škrinja u Jugoslaviji*, 19 .
- ⁶² Исто, 21.
- ⁶³ Исто, 22.
- ⁶⁴ Др Никола Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, књига прва, САНУ, Посебна издања, књ. CCXXII, Историјски институт, књ. 5, Београд 1954.
- ⁶⁵ Исто, 95.

- ⁶⁶ В. Јовановић, *Спаписићан преглед нашеј привредног и друштвенног спања*, Гласник српског ученог друштва, књ. L, Београд 1881, 178, 249.
- ⁶⁷ Исто.
- ⁶⁸ *Имена заната и занимања у Краљевини Србији*, Из статистичког одељења министарства народне привреде, Београд 1891, 6.
- ⁶⁹ Др Н. Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, књига друга, САНУ, Посебна издања, књ. СССП, Историјски институт, књ. 9, Београд 1958, 110.
- ⁷⁰ Др Н. Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, књига прва, 417.
- ⁷¹ В. Милутиновић, *Бојени сандуци у Војводини*, 142.
- ⁷² Сретен Л. Поповић, *Путовање по новој Србији*, Београд 1850, 190–192.
- ⁷³ *Magyar Néprajzi Lexikon*, 3. kötet, Budapest 1980, 245–246. (Податке из Лексикона добила сам од колегинице Марије Бански, музејског саветника Музеја Војводине у Новом Саду, којој сам веома захвална, јер сам захваљујући њој дошла до података без којих би овај део рада о бојеним сандуцима имао сасвим други правац и не би био потпун).
- ⁷⁴ Др Рајко Веселиновић, *Продирање аустријске пртговине у Београд у другој половини XVII века*, У: *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. године*, САНУ, Одељење друштвених наука, Београд 1970, 168–169, 172.
- ⁷⁵ Др Васа Чубриловић, *Београд – национално и културно средиште Србије у XIX веку*, У: *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. године*, САНУ, Одељење друштвених наука, Београд 1970, 231.
- ⁷⁶ Ова биографија у рукопису налази се у збирци историјског одељења Музеја у Смедереву.
- ⁷⁷ Исто.
- ⁷⁸ В. Милутиновић, нав. дело, 143–145.
- ⁷⁹ K. Csilléry Klára, *A kézi infrakamerával végzett vizsgálatok jelentősége a tudományos kutatás számára*, Néprajzi Értesítő, LXXVIII, Budapest 1996, 204–211 (Значај испитраживања помоћу ручне инфракамере у служби научних испитраживања). Податке сам добила од колегинице етнолога, Марије Бански, музејског саветника Музеја Војводине у Новом Саду
- ⁸⁰ Исто као бр. 73.
- ⁸¹ Исто као бр. 76.
- ⁸² Исто.
- ⁸³ Др Н. Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, књига прва, 66, 67.

ЛИТЕРАТУРА

- Војин Ивановић, *Збирка ковчега Етнографског музеја у Београду*, Гласник Етнографског музеја у Београду XXI, Београд 1958, 49–98.
- Vlasta Domaćinović, *Škrinje od tesanih dasaka u Jugoslaviji*, Slavonsko nasleđe IV, Vinkovci 1977.
- Верена Хан, *Профани намештај на нашој средњовековној фресци*, Зборник, 1, Музеј примењене уметности, Београд 1955, 7–50
- Verena Han, *Umjetnička škrinja i Jugoslaviji od XIII do XIX stoljeća*, Muzej primenjene umetnosti, Beograd 1961.

- Вера Милутиновић, *Орнаментисани сандуци у Војводини*, Рад војвођанских музеја 8, Нови Сад 1958, 135–146.
- Јован Ердељановић, *Нидерлеово дело о стварим Словенима*, Гласник Српског географског друштва, св. 9, Београд 1958.
- Милан Вујаклија, *Лексикон старијих речи и израза*, Београд 1980.
- Marijana Gušić, *Tumač izložene građe*, Zagreb 1955.
- Cvetko Popović, *Razni rezbareni predmeti u Bosni i Hercegovini*, Poseban otisak iz Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1954.
- Franc Kos, *Slovenska kmetska škrinja*, Etnolog XIV, Ljubljana 1942, 53–72.

КАТАЛОГ

Сандуци од тесаних дасака

1. Сандук–наћвар, инв. бр. 943, Дејане, Лесковац, Р. Србија, почетак XX века
дужина: 105 цм; ширина: 74 цм;
висина: 88,5 цм.
2. Сандук, инв. бр. 745, Дејане, Лесковац, Р. Србија, почетак XX века
дужина: 100 цм; ширина: 57 цм;
висина: 75, 5 цм.
3. Сандук, инв. бр. 966;
дужина: 112 цм; ширина: 64 цм; висина: 64 цм.

Сандуци украшени техником дубореза

4. Сандук, инв. бр. 751;
дужина: 96 цм; ширина: 51,5 цм; висина: 50 цм.

Сандуци украшени техником инкрустације

5. Сандук, инв. бр. 392;
дужина: 43 цм; ширина: 24 цм; висина 23,5 цм.
6. Сандук, инв. бр. 748;
дужина: 67 цм; ширина: 40 цм; висина: 28 цм.

Сандуци обложени лимом, кожом или платном

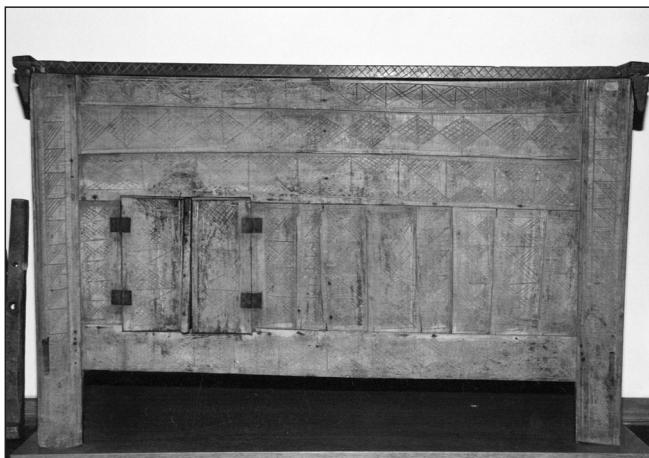
7. Сандук „сехара“, инв. бр. 969; Мостар, Федерација БиХ
дужина: 85 цм; ширина: 45,5 цм;
висина: 55 цм.
8. Сандук „сехара“, инв. бр. 970; Мостар, Федерација БиХ
дужина: 90 цм; ширина: 46,5 цм;
висина: 55,5 цм.
9. Сандук, инв. бр. 752; непознато
дужина: 123 цм; ширина: 56,7 цм;
висина: 56 цм.

Сандуци–касе

10. Сандук–каса, инв. бр. 749; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 85 цм; ширина: 47 цм;
висина: 40 цм.
11. Сандук–каса, инв. бр. 967; Смедерево, Р. Србија
дужина: 68 цм; ширина: 43 цм;
висина: 47,5 цм.

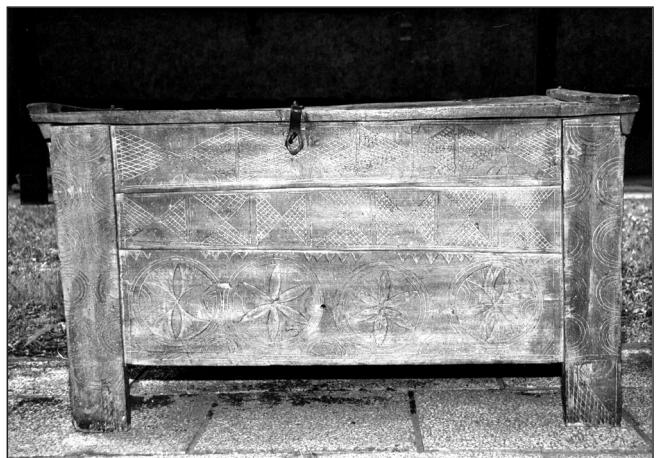
Бојени сандуци занатске израде

12. Сандук, инв. бр. 946; непознато
дужина: 102 цм; ширина: 51,5 цм;
висина: 42 цм.
  13. Сандук, инв. бр. 948; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 92 цм; ширина: 47,5 цм; висина: 41 цм.
  14. Сандук, инв. бр. 949; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 95 цм; ширина: 47 цм; висина: 43 цм.
  15. Сандук, инв. бр. 944; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 78 цм; ширина: 35 цм; висина: 31 цм.
  16. Сандук, инв. бр. 205 ; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 92 цм; ширина: 44,5 цм;
висина: 42 цм.
  17. Сандук, инв. бр. 947; непознато
дужина: 101 цм; ширина: 42 цм; висина: 40 цм.
  18. Сандук, инв. бр. 742; непознато
дужина: 93,5 цм; ширина: 48,5 цм;
висина: 45 цм.
  19. Сандук, инв. бр. 921; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 96 цм; ширина: 52,5 цм;
висина: 49 цм.
  20. Сандук, инв. бр. 746; непознато
дужина: 94 цм; ширина: 44,5 цм;
висина: 42,5 цм
  21. Сандук, инв. бр. 734 ; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 98 цм; ширина: 51 цм; висина: 47,5 цм
  22. Сандук, инв. бр. 968; Марковац, В. Плана, Р. Србија
дужина: 91 цм; ширина: 47 цм; висина: 43,5 цм.
  23. Сандук, инв. бр. 741;
дужина: 92,5 цм; ширина: 48 цм;
висина: 42,5 цм.
- Сандук, инв. бр. 738; непознато
дужина: 96 цм; ширина: 46,5 цм;
висина: 50 цм.
- Сандук, инв. бр. 740; непознато
дужина: 97 цм; ширина: 48 цм; висина: 46 цм.

▲ Слика 1.

Кат. број 1 – Санђук-наћвар, инв. бр. 943

Слика 2. ▲

Кат. број 3 – Санђук, инв. бр. 966

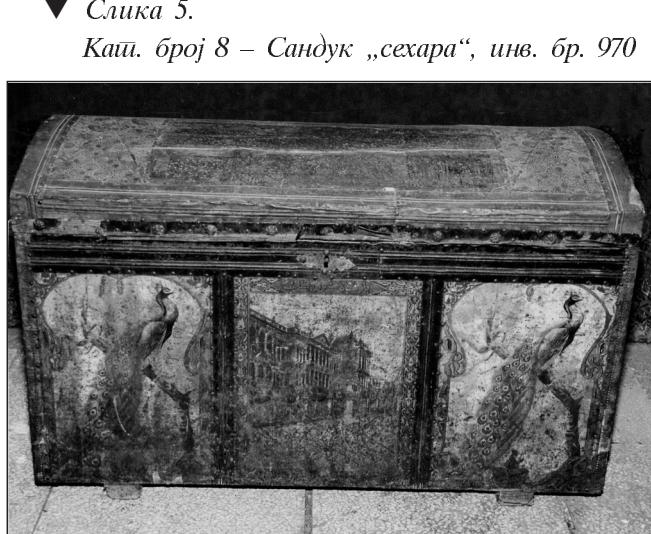
◀ Слика 3.

Кат. број 4 – Санђук, инв. бр. 751

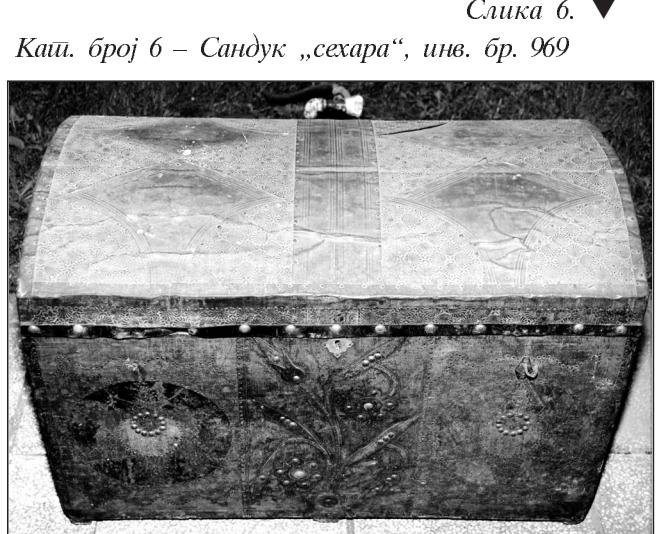
Слика 4. ►

Кат. број 5 – Санђук, инв. бр. 392

▼ Слика 5.

Кат. број 8 – Санђук „сехара“, инв. бр. 970

Слика 6. ▼

Кат. број 6 – Санђук „сехара“, инв. бр. 969

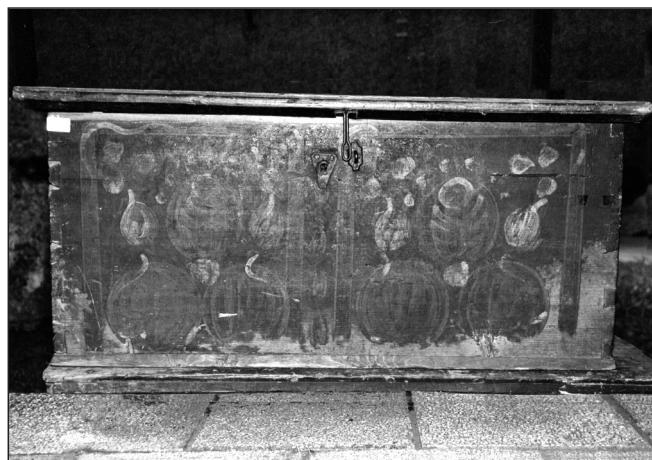
▲ Слика 7.

Кат. број 13 – Сандук, инв. бр. 948

Слика 8. ▲

Кат. број 23 – Сандук, инв. бр. 741

◀ Слика 9.

Кат. број 16 – Сандук, инв. бр. 205

Слика 10. ►

Кат. број 17 – Сандук, инв. бр. 947

Gordana Miletic

THE COLLECTION OF TRUNKS OF THE ETHNOLOGIC DEPARTMENT IN MUSEUM IN SMEDEREVO

The collection of trunks of the ethnologic department in Museum in Smederevo, as already mentioned in the work, was formed in very specific way and under the influence of different factors, as well as the other part of that ethnological collection.

That caused the typological difference of trunks, considering as well their functions and also the way that they are decorated and the techniques of their decoration. In this collection there are trunks that came from other parts of Serbia and from the territory of ex Yugoslavia, trunks that didn't come from country households, but from mobiliars of the city houses (trunks whose decorations were made with the technique of incrustation, suitcases, and safes).

The disadvantage of this collection is that it doesn't give the right picture on the appearance and genesis of this object on the territory of Smederevo and its township. Because of that we are not in the position to find out more about the trunks that were part of the household furnishings in country households of Smederevo county. That is the result of incomplete inventory facts and unsystematic gathering of objects from this collection. The colored trunks, which (according to the inventory facts) came from the nearest surrounding of the town of Smederevo and villages from its county, give the nearest picture about the trunks from the Smederevo county. However, it is hard to perform a precise conclusion when people who did resale of objects from different parts of Serbia are calling as the salesmen of trunks.

The advantage of this collection is that it gives the insight in different techniques of manufacture and different styles of decoration of the trunks that were in use on the geographical region of former Yugoslavia.

